

Les *modernes* religioses valencianes: entrebancs d'una recerca textual

The modern Valencian religious: constraints of text search

M^a. DE LOS ÁNGELES HERRERO HERRERO
mangels.herrero@ua.es

Universitat d'Alacant

Resum: El catàleg titulat *Lletraferides modernes. Catàleg de les escriptores valencianes dels segles XVI-XVIII* (Herrero 2009) suposava un punt de partida en la compilació de «lletraferides» valencianes de l'Edat Moderna. Aquest ajudà a rescatar els seus noms, però el major handicap radica en la diversitat en la localització física dels textos. A través d'una visió dels diferents gèneres que empraren aquestes escriptores, en especial les religioses (poesia, mística, auto/biografia espiritual...), avancem algunes conclusions que permetran una anàlisi sociolingüística, literària i de gènere d'eixes obres.

Paraules clau: Catàleg, Localització textual, Autores religioses, Valencianes, *Modernes*.

Abstract: The catalogue entitled *Lletraferides modernes. Catàleg de les escriptores valencianes dels segles XVI-XVIII* (Herrero 2009) provided a starting point for the compilation of Valencian «women of letters» in the Modern Age. Although this catalogue helped to recover the names of these authors, the process is greatly hindered by the diversity of textual localisation. By considering the different genres these writers, particularly the religious authors, favoured (poetry, mystic, spiritual auto/biography,...), this paper aims to provide a number of conclusions for subsequent application in the sociolinguistic, literary and genre analysis of these works.

Keywords: Catalogue, Textual localisation, Women religious authors, Valencian, Modern

DATA PRESENTACIÓ: 9/05/2013 · ACCEPTACIÓ: 22/05/2013 · PUBLICACIÓ: 16/06/2013

El món de les escriptores de l'Edat Moderna gaudeix progressivament d'una dedicació ben merecuda, no obstant que insuficient i, per tant, necessitada d'un entusiasme investigador constant. Com a aportació i empena a les investigacions de la dona de l'Antic Règim com a escriptora, ens dedicarem en particular al panorama de la literatura femenina durant l'Edat Moderna valenciana.¹ Aquestes línies es basen en la publicació que duu per títol *Lletraferides modernes. Catàleg de les escriptores valencianes dels segles XVI-XVIII* (Herrero 2009), i de les conclusions que podem extraure de la seua revisió i anàlisi a través dels resultats derivats de la recerca de noms d'escriptores del Regne de València. Alhora, donarem, a tall d'exemple, unes petites mostres de les dificultats en la localització física dels textos a través dels diferents gèneres que conreen les religioses valencianes, cosa que complica la confecció d'una antologia sobre escriptores d'eixos segles.

El *Catàleg* de «lletraferides» (Herrero 2009), resultà inèdit fins aleshores en el sentit que compila en un sol volum aquelles escriptores valencianes (d'origen o d'adopció) dels segles XVI, XVII i XVIII enregistrades en diversos manuals i repertoris bibliogràfics clàssics com els dels autors valencians Rodríguez (1747), Ximeno (1747-1749), Fuster (1827) i Ribelles Comín (1915), entre d'altres, així com en l'imprecindible de Serrano y Sanz (1975). El volum inclou un total de cinquanta-sis escriptores, presentades per ordre alfabètic a partir del primer cognom, del malnom o del nom de pila (o pel nom amb el qual professaven en algun orde religiós).

La majoria d'aquestes autores, trenta-nou, eren religioses; dèsset eren seglars, pertanyents, excepte alguna, a la noblesa. En aquest article ens referirem exclusivament a les religioses perquè en conformen el grup més nombrós. Quasi totes les autores incloses en el *Catàleg* visqueren durant el segle XVII, en segon lloc en el segle XVI i les menys en el XVIII. És interessant la dada del descens d'escriptores durant el XVIII —estranya per l'augment de l'alfabetització, encara que no va ser paral·lela per a la dona i l'home—; caldria aprofundir més sobre els motius d'aquesta dada en futures investigacions, però probablement és palesa la pèrdua dels escrits o la gradual desaparició de pràctiques com l'escriptura d'autobiografies espirituals a partir de finals del segle XVII (Herrero 2010: 181). L'origen de la majoria de les autores arrelgades és València i el seu entorn i això no és un fet fortuït perquè la ciutat, el 1600, era un nucli econòmic important a més de ser un dels principals centres de producció literària castellana (Sanchis 2001: 47). Destaca també la localitat d'Oriola, tant per ser el lloc de naixement d'algunes de les escriptores, com per les impressions d'obres que s'hi realitzaren. Els gèneres més tractats per les religioses incloses en el *Catàleg* són, en aquest ordre: la poesia religiosa, la mística i l'auto/biografia espiritual.

Paral·lelament a aquestes conclusions, altres objectius plantejats encara són una incògnita. Per un costat, conèixer l'ús «literari» de la llengua catalana per part de les fèmines, perquè no podem esbrinar fins a quin punt s'hi mantenia la llengua només a partir dels títols o encapçalaments de les obres. Per un altre, saber el grau de vocació literària d'aquestes fèmines, encara que presumiblement devia ser nul·la, moltes escrivien per necessitat personal, per mandat o com a mer exercici religiós

---

1 Cal destacar els articles de referència sobre aquest tema com són: Escartí (2002) i Martí (2004).

i sols de forma accidental passaven l'àmbit privat (López-Cordón 2005: 194). I finalment, si és correcte parlar de mestratge de gènere o tenien altres referents directes a banda de Santa Teresa de Jesús (1515-1582) i sor Isabel de Villena (1430-1490), en el cas particular de les valencianes.

Però sens dubte, la dada més remarcable és la quasi nul·la existència de publicacions de les seues obres en edicions modernes. Si bé d'algunes en coneixem bastants dades biogràfiques, sols les més prolífiques, Hipòlita Roís de Liori (1479-1546) –en llengua catalana–, i Maria Igual (1655-1735) –en llengua castellana– comptaven amb edicions crítiques (Ahumada 2003; Mark 2001 i Mas i Usó/Vellón 1997, respectivament). Al mateix temps, la figura i l'obra en castellà de sor Úrsula Micaela Morata (1628-1703) gaudeix a hores d'ara d'una abundant bibliografia: López (1972), Sáez (1987), Triviño (1992), Piquer (1993; 2006), Molina (1997).

El *Catàleg* ajudà a rescatar els seus noms, però es fa complicat el rastreig de llurs escrits, alhora que resulta pertinent un estudi detingut d'eixes obres, amb especial interès per les escrites –en la seua totalitat o en part– en llengua catalana, o/i per les autores que comptaren amb una producció rellevant, fet que deu facilitar la seua localització. És ací on sorgeix el major handicap: la varietat de fonts documentals fa difícil la localització física dels textos, doncs, segons indiquen els repertoris consultats (Herrero 2009: 29-32), havien patit distinta sort perquè no totes les autores gaudiren de difusió ni d'un interès investigador; aquest interès en les seues obres pràcticament s'inicià arran dels estudis de gènere.

Si fem una classificació segons els gèneres tractats per les trenta-nou autores religioses, queden repartits així: poesia, setze autores; prosa de temàtica religiosa, catorze; auto/biografia espiritual, setze; i epístola, deu. Quantitativament hi ha una homogeneïtat temàtica. Cal apuntar que la immensa majoria dels escrits de la resta de dones del *Catàleg*, malgrat que no eren monges professes, s'emmarquen dins del tema místic i devocional.

La poesia va ser, doncs, un dels gèneres més tractats. En els inicis del segle XVII proliferaren els concursos poètics als quals assistiren les religioses, de vegades a petició de la mateixa abadessa, qui demanava composicions literàries a les monges perquè contribuïren al renom del convent i atraure noves novícies; de fet, moltes monges amb escassa formació intel·lectual prèvia a la professió religiosa escrigueren cicles que es conserven en auto/biografies (Baranda 2005: 167). Pel que fa a aquestes autobiografies espirituals de dones escrites per mandat del confessor, ja coneixem la seua proliferació en l'Espanya i la Hispanoamèrica de l'Edat Moderna en forma de memòries, vides espirituals o diaris. Aquesta pràctica autobiogràfica, amb la poesia, va ser introduïda per Santa Teresa en les constitucions del carmel descalç com un passatemps òptim, que s'estengué des de principis del segle XVI fins a finals del segle XVIII. Per la seua part, l'epístola constitueix una de les fonts essencials per al coneixement de la vida política, social i cultural de l'època (Bouza 2005: 187). Suposava per a moltes dones –monges amb alts càrrecs– una obligació; a més, era una activitat sine qua non per a poder mantenir la xarxa social, familiar, afectiva, religiosa i administrativa (Baranda 2005: 87).

Així doncs, pel que fa a la ubicació actual dels textos (manuscrits o còpies posteriors), la il·lustrarem amb una sèrie de casos concrets per a mostrar eixa disparitat en la localització física textual amb què ens trobem arran de la compilació dels noms de les autores per al *Catàleg*. Ho farem a través dels diferents gèneres que hem destacat anteriorment (els més conreats per les religioses valencianes *modernes*). Les composicions poètiques, a priori, presenten menys problemes de localització, perquè s'inclouen en compilacions de certàmens. Moltes peces es creen amb motiu de celebracions conventuals o festes litúrgiques, i van arribar a ser impreses. De la majoria de les religioses estudiades només consta que presentaren una composició, com entre d'altres, Bárbara i Esperanza Abarca i sor Felicitas Amada, les composicions de les quals s'inclouen en volums localitzats en el fons de la Biblioteca Nacional,² *Fiestas que la insigne ciudad de Valencia ha hecho por la Beatificación del Santo Fray Luis Bertran* (1608), les *Fiestas que el Convento de nuestra Señora del Carmen hizo á nuestra Santa Madre Teresa de Jesús a 28 de Octubre, 1621*, o el volum *Triunfo del gloriosísimo Arcángel y Príncipe del Cielo, San Miguel, Poema heroyco* (1626). Pel contrari, casos com el de la poesia mística de sor Joaquina de la Cruz (1687-1756) de Pego (Alacant) no en tenim més notícia que allò que escrigué (Herrero 2009: 50).

Un dels casos més suggerents per a il·lustrar el gènere poètic és el de la valenciana sor Bernarda Romero (?-1621), també coneguda com «Na Romera». Aquesta monja del convent de la Zaidia de València va ser una assídua participant —en llengua castellana— en els certàmens literaris del segle XVII, en els quals guanyà algun guardó. Pasqual Mas i Usó (1996), en la seua investigació *Academias y justas literarias en la Valencia barroca*, apunta els títols i certàmens en què participà sor Bernarda: en total en sis, amb nou composicions enregistrades³. Es reparteixen així: una per al certamen de «Justes a la devoció de Bernardo Catalá de Valeriola» (València, *circa* 1592), en el volum sobre les *Justas* dedicades a Valeriola (1602), que podem consultar en la Biblioteca Valenciana Digital (Bivaldi);⁴ dues per a la «Justa poètica en honor de San Ramón de Peñafort» (València, 1602) dins de la *Relación de las famosas fiestas que hizo la ciudad de Valencia, a la canonización del bienaventurado S. Raymundo de Peñafort, en el Convento de Predicadores* de Vicente Gómez Corella (1602) exemplar digitalitzat pel Repositori Institucional de la Universitat de Granada,⁵ dos poemes per a la «Justa en honor del pare fra Domingo Anadón» (València, 1606), en la *Verdadera relación de la vida, muerte, y hechos milagrosos del bendito P. F. Domingo Anadón, portero, y limosnero del Convento de Predicadores de Valencia. Van añadidas cosas muy notables, con una Justa Poética, que en su alabanza se tuvo el año 1606*, de Vicente Gómez (1607),⁶

2 <http://catalogo.bne.es/uhtbin/webcat>

3 Mas i Usó (1996: 788) només en transcriu una, «Entre pobres Domingo os considero», que va ser presentada al certamen sobre fra Domingo Anadón (1606).

4 http://bv2.gva.es/es/consulta/resultados_busqueda.cmd?id=20591&materia_numcontrol=&autor_numcontrol=&posicion=3&forma=ficha

5 <http://hdl.handle.net/10481/23079>

6 L'obra es troba en els fons de les biblioteques de la Universitat de Barcelona i de la Universitat de València, <http://rebiun.absysnet.com/cgi-bin/rebiun/O7647/IDe144c96a?ACC=101>.

una composició per a les *Fiestas que la insigne ciudad de Valencia ha hecho por la beatificación del Santo Fray Lays Bertrán junto con la comedia que se representó de su vida y muerte y el Certamen Poético que se tuvo en el Convento de Predicadores, con las onras de los poetas y sentencia* de Vicente Gómez (1608), volum que es troba dins el catàleg de la Biblioteca Nacional.⁷ Escrigué sor Bernarda per a dues justes més: una en honor de Santa Teresa de Jesús (València, 1614) i una altra a Tomás de Villanueva (València, 1619), però els seus poemes no hi apareixen transcrits, probablement perquè en eixes ocasions no en van guanyar cap guardó.

Pel que fa a la prosa, alguns textos es conservaven o es conserven en els arxius conventuals, segons les dades que ens aporten els repertoris consultats. Hi ha un bon grapat de casos interessants com són les *Exposiciones religiosas* de sor Margarita del Espíritu Santo (1647-1719) en el convent de santa Úrsula a València, el *Libro de las religiosas que murieron en aquel convento con más fama de santidad* de sor María Teresa Agramunt (1664-1728) en el convent de Corpus Christi de Vila-real; dues obres de sor Vicenta María del Espíritu Santo (1646-1705) en el de Santa Maria de Belén a València; *La vida de sor Gabriela de la Presentación* per sor Julia Ferrer (¿?-1650) dins del de Santa Caterina de Sena també a València, els de sor Francisca de Jesús (1498-1557) en el convent de les Descalces Reials de Madrid; els de sor Josefa Nebot Coscolla (1750-1773) en el de Bocairent, o els manuscrits originals de sor Beatriz Ana Ruiz (1666-1735) en el de Sant Agustí d'Oriola.

Un cas singular és el de sor Gertrudis de la Santísima Trinidad (1660-1736) d'Elx. Sor Gertrudis professà en el Monestir de clarisses de Cocentaina (Alacant) Nostra Senyora del Miracle. Va ser mestra de novícies i abadessa; escrigué dotze quadernets sobre «los favores que recibió del cielo» per ordre del seu confessor, el pare Pedro Polo, encara que només es conserva la seua autobiografia espiritual en forma de *pseudodietari* en llengua castellana, sobre els dies en què el seu esperit experimentava alguna cosa digna de ser posava per escrit, que correspon a l'últim quadernet que escrigué. Data del 1726 fins el 1730, dels 67 als 69 anys d'edat. Són 141 folis en lletra manuscrita, còpia de la segona meitat del segle XIX, que es troben en el mateix convent (Herrero 2010). També existeix una *Noticia de la vida de la Venerable sor Gertrudis*, dins els *Papeles para la historia de la Villa y Convento de Elche* del pare Agustín Arques Jover (1734-1808), en l'Arxiu Municipal d'Elx (Alemany/Sansano 1989: 254).⁸ La resta de papers de sor Gertrudis van ser cremats sota ordre dels seus superiors (Herrero 2010: 184).

Resseguint els textos en prosa, alhora, molts apareixen inserits en compilacions posteriors realitzades per pares espirituals, com són biografies o elogis de monges, que prenen forma sota títols com els de *Vida...*, *Relación...*, *Discurso...*, *Tratado espiritual...*, *Coloquios...*, *Desengaños de religiosos...*, *Favores que Dios hizo...*, etc. (López-Cordón 2005: 202). Un exemple patent són els textos de sor Serafina Andrea Bonastre (1571-1649). Aquesta monja professa del convent del Carme de l'Encarnació de

---

⁷ <http://catalogo.bne.es/uhtbin/cgiisirs/NizUNid4vL/BNMADRID/205080143/49>

⁸ Arxiu Històric d'Elx, fons dels convents de la Mercè i Sant Josep, arxiu de fra Agustí Arques Jover.

València i fundadora del Monestir de l'Encarnació de Saragossa (1615), escrigué: una *Relación de los favores celestiales que recibió de mano del Señor*; *Exercicios y ruegos para la buena muerte*; un *Papel de documentos espirituales*, com a testament espiritual; una *Dieta religiosa* en la qual distribuí les hores del dia i de la nit per als exercicis pietosos de les monges de Saragossa. Van ser publicades dins la *Vida de la Venerable Madre Sor Serafina Andrea Bonastre fundadora principal del convento de la Encarnación de Zaragoza*. Por Fr. Raymundo Lumbier (1675).

Un altre cas semblant és el de sor Inés de la Cruz (1588-1651). Aquesta agustina nascuda a Alacant, d'ascendència genovesa, professà en el convent de Sant Josep i Santa Ana de l'Olleria (València) on va ser priora i mestra de novícies. Escrigué una *Relación de la vida de la Venerable Madre Sor Magdalena de Cristo* inèdita (Lazcano 2011: 373-375), i la seua *Vida* per ordre dels seus confessors, que va ser utilitzada pel pare Jaime Jordán per a un capítol de la seua *Historia de la Provincia de la Corona de Aragón de la Sagrada Orden de los Ermitaños de Nuestro Padre San Agustín* (1712: II, 613-666). Així comença l'episodi: «La vida de esta gran sierva de Dios, de donde sacaremos lo que aquí referiremos, y de otras noticias que dejaron escritas de su mano las Venerables Madres Sor Blanca de Jesús, priora que fue de este convento, y Sor Juana de Santa Gertrudis», que eren germanes carnals de sor Inés. El problema a l'hora d'analitzar aquests volums radica en què impliquen una lectura minuciosa per a discernir les paraules del biògraf i aquelles que pogué copiar del manuscrit original de l'autora, perquè és possible que l'autor no ho indique de cap manera. Ignorem si existeixen els originals en aquest cas, doncs les agustines descalces deixaren el convent de l'Olleria l'any 2009.

Tanmateix, la localització dispar dels originals o d'impressions antigues ens porta en nombroses ocasions a veure que alguns escrits romanen inèdits. Casos d'escrits en prosa de contingut religiós són els de la xativina sor Margarita Agulló (1536-1600), els de l'alcoiana sor Francisca Llopis (1570-1650), els textos de la pegolina sor Joaquina de la Cruz (1687-1756), els de l'oriolana sor Rufina Ros de Jesús (1658-1697), i els de prosa mística i devocional com els de la venerable de València sor Gertrudis Anglesola (1641-1727). Aquesta darrera abadessa, amb fama de santedat del desaparegut Monestir de Gratia Dei o de la Zaidia, extramurs de València, escrigué diverses cartes espirituals al seu confessor el descalç trinitari fra José de San Juan de Mata, una *Profesión* de fe, esperança i caritat, i una *Protestación* sobre les oracions que pronunciava al llarg del dia. Segons els manuals consultats, sols la *Protestación* va ser impresa.⁹ José Vicente Ortí utilitzà els esmentats papers per a escriure la *Vida, virtudes y prodigios de la Venerable Señora Dª Gertrudis Anglesola, Religiosa Cisterciense y dos veces Abadesa en el Monasterio de nuestra Señora de Gratia Dei, vulgo de la Zaydia, en la ciudad de Valencia* (1743), que es troba digitalitzada en la web de la Biblioteca Estatal de Baviera (*Die Bayerische Staatsbibliothek*).¹⁰

⁹ D'aquesta *Protestación* existeix ara mateix una còpia manuscrita del XVIII en un servei de venda en Internet (<http://www.todocolección.net>) i, alhora, la Col·lecció Spínola també en conserva una (font: http://es.wikipedia.org/wiki/Monasterio_de_la_Zaid%C3%ADa).

¹⁰ <http://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb10049568.html>

Finalment, ens referirem a sor Mariana de San Simeón de Dénia, per tal d'exemplificar la diversitat en la ubicació dels escrits d'una mateixa autora. Aquesta notable agustina, professa del convent de la Santíssima Sang de Dénia, va ser fundadora del convent del Corpus Christi d'Almansa (1609) i del de Múrcia (1616). La seua activitat literària es produí ja sent priora en els convents esmentats. No existeix una edició de llurs escrits, encara que l'any 2005 l'Ajuntament de Dénia publicà un volum per commemorar el 400 aniversari de la presència de la comunitat de religioses agustines a Dénia (1604-2004).¹¹ Pablo Panedas (2005: 141) dedica un apartat a San Simeón, i transcriu una de les seues cartes (en llengua castellana); indica que només es conserva una «copia literal de las cartas de la R.M. S. Simeón, J. M. C.», encara que algunes s'incloueren en la *La Phenix de Murcia. Vida, virtudes, y prodigios de la Venerable Madre Mariana de San Simeón fundadora de los conuentos de Agustinas Descalzas de Almansa, y Murcia* (1746), del jesuïta José Carrasco. A més, en *La Phenix*, digitalitzada en la web de l'Arxiu de Múrcia,¹² apareixen també els següents escrits de San Simeón: *Puntos de la Sagrada Passión*, per a meditar des de la *Septuagésima*; *Puntos del misterio de la Encarnación*, perquè tinguen oració totes les germanes; i *Espejo de una religiosa perfecta* (en vers). San Simeón redactà també uns *Avisos espirituales*, dirigits a fra Juan Ximénez, que inclogué fra Antonio Panés en la part II de la *Crónica de la Provincia de san Juan Bautista de Religiosos Menores Descalzos de la Regular observancia del Seráfico P.S. Francisco* (1666), que podem consultar en versió digital en la web de la Biblioteca Estatal de Baviera.¹³ Així mateix, confeccionà uns *Apuntes de diversos sucesos de su vida*, escrits per ordre del seu confessor, inèdits. Segons sabem, ni a Dénia ni a Almansa guarden manuscrits de la religiosa.

Després d'aquesta breu aproximació al panorama de la literatura femenina valenciana de carés religiós de l'Edat Moderna i les dificultats en la localització física textual, podem avançar una sèrie de conclusions. En els textos visualitzats de les religioses, és patent l'ús del castellà, malgrat que no podem afirmar que aquesta és la llengua d'origen, perquè només s'han analitzat còpies posteriors dels manuscrits originals. No obstant això, si realment fos així, no ens deu resultar estrany: la llengua catalana no tenia cort reial i s'estancà en un estadi de llengua medieval i acabà relegada a l'estament popular. Llavors les llengües de cultura eren la castellana i el llatí. No és casual que la immensa majoria dels escrits apareixen amb el títol o el primer vers, en el cas de la poesia, en castellà.

La cerca textual és gairebé de semblant dificultat en cada gènere. Podem dir que la poesia es conservà amb major sort en ser recollida en exemplars que s'imprimiren en un espai de temps més curt des de la seua producció per a la celebració de les justes poètiques.

Tanmateix, és inqüestionable l'extraordinària tasca de digitalització que ha desenvolupat la xarxa.

---

11 A més, conté una reproducció facsímil del capítol VIII de *La Phenix de Murcia* (1746), que narra el moment de fundació del convent de Dénia, el 25 de gener de 1604, dia en què també prengué l'hàbit San Simeón.

12 <http://hdl.handle.net/10645/824>

13 <http://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb10940231.html>

Aquesta hi ha incorporat noves plataformes de publicacions virtuals i bases de dades, ha facilitat enormement la recerca bibliogràfica, i ens ha aportat més informació sobre les autores i ens n'ha proporcionat nous noms que permetran completar el *Catàleg de les escriptores valencianes*, perquè aquesta no és una llista tancada.

Però, per descomptat, no hem d'oblidar els fons de biblioteques o arxius, perquè encara hi ha obres que no han estat digitalitzades i d'altres documents requereixen la seua consulta in situ. La visita a convents o monestirs es converteix en una difícil tasca per inviabilitat a causa de la desaparició de l'edifici o l'abandonament de l'orde religiós.

Som conscients que hi ha molts escrits perduts i possiblement mai els localitzem, però encara n'hi ha que poden ser recuperats. Llavors ens ajudaran a «ressuscitar» la quasi desconeguda vida de la dona escriptora valenciana.

Bibliografia

- Ahumada Batlle, E. de (ed.) (2003) *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- Alemaný, R. / Sansano, G. (1989) «El valencià Francesc Ramon González i les seues composicions catalanes del Sacro Monte Parnaso (1687)», *Actes del vuité Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes/II, Tolosa de Llenguadoc, 12-17 de setembre de 1988*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 247-266.
- Baranda Leturio, N. (2005) «Cortejo a lo prohibido. Lectoras y escritoras», *España moderna*. Madrid, Arco Libros.
- Bouza, F. (2005) «Memorias de la lectura y escritura de las mujeres en el Siglo de Oro», *Historia de las mujeres en España y en América Latina*, Madrid, Cátedra, pp. 169-192.
- Escartí, V. (2002) «Dones escriptores», *Saó*, núm. 265, p. 7.
- Fuster, J. P. (1827) *Biblioteca Valenciana*, València, Josep Ximeno, 2 vol.
- Herrero Herrero, M^a de los Á. (2009) *Lletraferides modernes. Catàleg de les escriptores valencianes dels segles XVI-XVIII*, Alacant, Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- . (2010) «Per manament del confessor: l'esclat de l'autobiografia femenina a l'Edat Moderna. El cas del dietari en llengua castellana de la il·licitana sor Gertrudis de la Santíssima Trinitat», *Ítaca. Revista de Filologia*, núm. 1, pp. 179-190.
- Jordan, J. (1712) *Historia de la Provincia de la Corona de Aragón de la Sagrada Orden de los Ermitaños de Nuestro Padre San Agustín*, València, Josep Garcia. vol. II.
- Lazcano, R. (2011) «Labor literaria de las agustinas en el siglo XVII», *La clausura femenina en el Mundo Hispánico: una fidelidad secular. Actas del Simposium (XIX Edición), 2-5 de septiembre de 2011*, San Lorenzo del Escorial, Ediciones Escorialenses, vol. I, pp. 371-386.
- López, L. (1972), *El convento de los Triunfos del Santísimo Sacramento de MM. Capuchinas*. Alacant, Ajuntament d'Alacant.
- López-Cordón, Mª V. (2005) «La fortuna de escribir: escritoras de los siglos XVI y XVIII», *Historia de las mujeres en España y en América Latina*, Madrid, Cátedra, pp. 193-234.
- Mark, M. E. (2001) *María Igual: subversión del discurso patriarcal en el siglo XVII*, Ottawa, National Library of Canada/Bibliothèque Nationale du Canada.
- Martí i Ascó, M. (2004) «Cultura literària de la dona en la València dels segles XVI i XVII», *Escriptors de l'Edat Moderna*, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, pp. 121-137.
- Mas i Usó, P. (1991) *Justas, academias y convocatorias literarias en la Valencia Barroca (1591-1705). Teoría y práctica de una convención*, Tesi doctoral, València: Universitat de València.
- Mas i Usó, P. / Vellón Lahoz, J. (1997) *Literatura barroca en Castellón: María Igual (1655-1735)*. Obra

completa, Castelló, Sociedad Castellonense de Cultura.

- Molina López, M. (1997) *Vida contemplativa y cultura. Investigación sobre la vida contemplativa, cotidiana y profesional de las monjas clarisas capuchinas de Alicante*, Tesi doctoral, Alacant, Universitat d'Alacant.
- Panedas, P. (2005) «Una Santa Teresa sorgida de Dénia. La venerable mare Marianna de Sant Simeó, fundadora d'Almansa i Múrcia», *El Convent de les agustines i la santíssima Sang. 400 anys de presència a Dénia*, Dénia, Ajuntament de Dénia.
- Piquer Garcés, V. B., (1993) «Sor Úrsula Micaela Morata. Apertura a la vida y a la santidad», *El Señor me dio hermanos. Biografías de santos, beatos y venerables capuchinos*, Sevilla, Conferencia Ibérica de Capuchinos. vol. I.
- Piquer Garcés, V. B. (ed.) (2006) *Sor Úrsula Micaela Morata, Clarisa Capuchina (1628-1703)*, Alacant, Proceso de Canonización de Sor Úrsula Micaela Morata.
- Ribelles Comín, J. (1915) (2001), *Bibliografía de la lengua valenciana*, València, Diputació de València. [Reprod. facs. de l'ed. de Madrid, Tip. de la "Rev. de Arch., Bibl. y Museos", 1915.]
- Rodríguez, J. (1747) *Biblioteca valentina*, València, Josep Tomàs Lucas.
- Sáez Vidal, J. (1987) *Sor Ursula Micaela Morata (1628-1703). Experiencia religiosa y actividad personal*, Alacant, Caja de Ahorros de Alicante y Murcia.
- Sanchis Guarner, M. (2001) *Els valencians i la llengua autòctona durant els Segles XVI, XVII i XVIII*, València, Universitat de València.
- Serrano y Sanz, M. (1975) *Apuntes para una biblioteca de autoras españolas desde el año 1401 al 1833*, Madrid, Atlas, 2 vol.
- Triviño, Mª V. (ed.) (1992) *Escritoras clarisas españolas*, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos.
- Ximeno, V. (1747-1749) *Escritores del reyno de Valencia*, València, Josep Esteban Dolz, 2 vol.